

Град Н. Я.

СУЧАСНІ МУЛЬТИМОДАЛЬНІ СТУДІЇ: МОДАЛЬНА ЛІНГВІСТИКА ТА МУЛЬТИМОДАЛЬНА СТИЛІСТИКА

Статтю присвячено проблемі визначення таких понять, як модальність, модус, мультимодальність у лінгвістиці. Ви-світлюються погляди на трактування концепції модальності та її різновидів, мультимодального тексту та його видів у вітчизняній і закордонній парадигмах.

Ключові слова: модальність, модус, мультимодальна стилістика, модальна лінгвістика, епістемологічна модальність, креолізований текст.

Град Н. Я. Современные мультимодальные студии: модальная лингвистика и мультимодальная стилистика. – Статья. Статья посвящена проблеме определения таких понятий, как модальность, модус, мультимодальность в лингвистике. Находят отражение взгляды на трактовку концепции модальности и ее разновидностей, мультимодального текста и его видов в отечественной и зарубежной парадигмах.

Ключевые слова: модальность, модус, мультимодальная стилистика, модальная лингвистика, эпистемологическая модальность, креолизованный текст.

Grad N. Ya. Modern multimodal studio: modal linguistics and multimodal stylistics. – Article.

The article deals with the problem of defining such concepts as modality, mode, multimodality in linguistics. Highlights views on the determination of the concept of modality and its varieties, and the types of multimodal text in domestic and foreign paradigms.

Key words: modality, mode, multimodal stylistics, modal linguistics, epistemological modality, multimodal text.

У сучасному мовознавстві лінгвісти все частіше звертаються до вивчення питань, які стосуються мовної комунікації. Про зростаючий інтерес до цієї області свідчить поява низки робіт, які залучають у сферу лінгвістичного аналізу найрізноманітніші функціонально-стильові варіанти мови, у тому числі й ті, які донедавна взагалі не були предметом дослідження. Так, активно вивчаються тексти засобів масової інформації, що пояснюється важливою роллю новітніх технологій у житті сучасного суспільства. Водночас стрімко набуває популярності поняття модальної лінгвістики, мультимодальності, мультимодальної стилістики, фоносемантики, мультимодального/креолізованого тексту.

Проблемою мультимодальності в лінгвістиці займалися такі вітчизняні й закордонні дослідники, як О.Є. Анісімова, Ш. Баллі, В.Н. Мещеряков, В.З. Панфілов, О.В. Пойманова, Ю.А. Сорокін, Е.Ф. Тарасов, Г. Кресс, Т. ван Ліувен.

Мета статті полягає у всебічному розкритті понять модальності, мультимодальності та мультимодального тексту в лінгвістиці.

Завданнями роботи є такі:

- дослідити поняття модальності та мультимодальності в лінгвістиці;
- дослідити поняття мультимодального тексту у вітчизняних і закордонних лінгвістичних студіях;
- визначити основні види мультимодального тексту.

Розглядаючи категорію модальності в лінгвістиці, слід зазначити, що, незважаючи на різноманіття поглядів із цього питання, одним із найбільш загальновідомих визначень модальності слід вважати таке: «Модальність – функціонально-семантична категорія, яка виражає різні види

відношення висловлювання до дійсності, а також різні види суб'єктивної кваліфікації того, що повідомляється» [7, 303].

У західноєвропейській лінгвістиці найбільше поширення отримала концепція модальності Ш. Баллі. На думку швейцарського ученого, «модальність – це душа пропозиції; як і думка, вона утворюється переважно в результаті активної операції суб'єкта, який говорить» [2, 44]. Отже, не можна надавати значення висловлюванню, якщо в ньому немає хоча б якогось вираження модальності. Дослідник вважає, що у висловлюванні можна виділити основний зміст (диктум) і його модальну частину (модус), у якій виражається інтелектуальне, емоційне судження того, хто говорить, щодо диктуму. Модус і диктум доповнюють один одного. Диктум корелюється з уявленням, сприйнятими почуттями, пам'яттю або уявою, а модус – з тією психічною операцією, яка робиться мислячим суб'єктом над цим уявленнями. Модус є вираженням модальності [2, с. 60].

До модальних значень відносяться два типи значень: об'єктивне та суб'єктивне. Об'єктивна модальність відображає характер об'єктивних зв'язків, намічених у тій або іншій ситуації, на яку спрямовано пізнавальний акт, зокрема зв'язків можливих, дійсних і необхідних. До мовних показників цього виду модальності В.З. Панфілов відносить модальні дієслова та відмінювання дієслова. Суб'єктивна модальність виражає оцінку з боку того, хто говорить, зокрема, вказує на ступінь достовірності думки, що відображає цю дійсність [12, 41]. Суб'єктивна модальність, тобто відношення того, хто говорить, до того, що повідомляється, не є обов'язковою ознакою висловлювання. Вона утворює в пропозиції другий

модальний шар. Її семантичний об'єм ширший за семантичний об'єм об'єктивної модальності. Смыслову основою суб'єктивної модальності є оцінка в широкому значенні слова. Суб'єктивно модальні значення виражаються в мові різнорівневими засобами. В.В. Виноградов не лише звернув увагу на тлумачення самого поняття модальності, а й позначив форми вираження модальності. Підкреслюючи важливість відношення змісту пропозиції до дійсності, дослідник зазначив, що кожна пропозиція включає в себе істотну конструктивну ознаку модальності значення, тобто містить у собі вказівку на відношення до дійсності [4, 56].

В.Н. Мещеряков дотримується розподілу модальності на такі типи: суб'єктивна та об'єктивна. Суб'єктивна модальність, на його думку, може носити сегментний і супрасегментний характер. У першому випадку вона розглядається як спосіб організації уваги й сприйняття мовця змісту того або іншого висловлювання. Ідеться про авторські відступи й обмовки з «активною установкою на емоційний резонанс мовця» [9, 367]. У другому випадку суб'єктивна модальність являє собою розгортання змісту тексту відповідно до можливостей мовця. Це, за твердженням В.Н. Мещерякова, створює певний модальний простір. Об'єктивна ж модальність має супрасегментні властивості щодо тексту, розглядаючи, як відбивається дійсність (розглядається реальність, нереальність того, що відбувається). На рівні лексики суб'єктивна модальність є потенційною, виступає універсальною категорією, яка забезпечує можливість вираження оцінки. Це притаманне й іншим мовним рівням: морфології та синтаксису. Універсальний характер суб'єктивної модальності проявляється не в самій мові, а в переході від мови до мовлення. На рівні мови суб'єктивна модальність існує як можливість, повна ж її реалізація здійснюється в мовленні.

Якщо розглядати категорію модальності з позиції англійських авторів, то тут слід приділити увагу Дж. Лайонзу, чий теоретичні розробки зробили вагомий внесок у зарубіжну лінгвістичну науку. Дж. Лайонз вважав: «Суб'єктивна модальність набагато поширеніша, ніж об'єктивна модальність, у повсякденному вживанні мови» [7, 347]. Суб'єктивна модальність як функціонально-семантична категорія може виражатися у відношенні мовця до змісту висловлювання (Г.А. Золотова); у ступені впевненості мовця у фактах, якими він оперує (Л.С. Єрмолова). Зрозуміло, що дослідження суб'єктивної модальності не може обмежуватися одним підходом через властиву цій категорії функціональну різноманітність і семантичні характеристики.

У дослідженні ми дотримуватимемося погляду В.З. Панфілова, що суб'єктивна модальність виражає оцінку з боку того, хто говорить, а також

вказує на ступінь достовірності думки, яка відбиває цю дійсність [12, с. 44]. Нам близькі позиції тих учених, які вважають, що суть категорії модальності пов'язана з оціночним чинником висловлювання, а отже, тісно пов'язана з категорією епістемологічної модальності. Адже з визначення епістемологічної модальності стає зрозумілим, що «епістемологічна модальність пропозиції полягає у вираженні мовця свого ставлення до того, що він говорить» [9, 77]. Досліджуючи епістемологічну модальність, ми підтримуємо думку В.М. Кравець, який вважає, що «епістемологічна модальність відбиває міру повноти й характер знань мовця про певну подію» [9, 162]. Епістемологічна модальність може бути виражена як експліцитно, так і імпліцитно, фактично ж будь-яку пропозицію можна розглядати як оцінку мовця. Із цього можна зробити висновок, що в семантиці суб'єктивної модальності міститься оцінка мовця щодо того або іншого факту в минулому, сьогодні й майбутньому, тоді як об'єктивна епістемологічна модальність носить позачасовий характер.

Говорячи про мультимодальність у стилістиці, можна сказати, що це достатньо новий напрям дослідження. У вузькому розумінні до компетенції мультимодальної стилістики входить стилістичний аналіз способів конструювання значення й породження смислів зі словесними та іншими семіотичними кодами (візуальними, аудіальними тощо), які виступають як єдине ціле. Ось тому до сфери мультимодальної стилістики входять різні дискурсивні утворення: комікси, кінофільми, театральні постанови, власне художній дискурс у комплексі його вербальних графічних, поліграфічних (у тому числі, наприклад, дизайн обкладинки й текстуру паперу) гіпертекстових параметрів [5, с. 47]. У такому плані будь-який текст можна вважати мультимодальним [15, с. 30–31]. У широкому розумінні слова можна говорити про приховану або вбудовану мультимодальність художнього тексту в його акцентованій іконічності, екстрафатичних мотивах [5, с. 47–48].

Основним із ключових понять мультимодальної стилістики є мультимодальний/креолізований текст. Уперше термін «мультимодальний/креолізований текст» було розроблено вченими Г. Крессом та Т. ван Ліувеном у спільній статті «Мультимодальний дискурс» (Multimodal Discourse) [16, с. 56]. Під цим поняттям вони розуміють текст, який поєднує в собі різні семіотичні системи для того, щоб отримати більш детальну інформацію. Більше того, ці знакові системи спрямовані на утворення неподільної системи (комплексу) та не можуть бути зведені лише до окремих складових частин [16, 18]. У свою чергу вітчизняні науковці розуміють креолізований текст як «складне текстове утворення, у якому вербальні та невербальні елементи

утворюють одне візуальне, структурне, смислове та функціональне ціле» [1, 46]. Широко відомий метафоричний термін «креолізований текст», який належить лінгвістам Ю.А. Сорокіну та Е.Ф. Тарасову: «Креолізовані тексти – це тексти, фактура яких складається з двох і більше негомогенних частин: вербальної (мовної) і невербальної (що належить до інших знакових систем, ніж природна мова)» [14, 181]. Креолізовані тексти – це складні семіотичні об'єднання, які складаються зі знакової системи людської мови (включаючи усну, письмову й друковану форми) та будь-якої іншої знакової системи (малюнків, фотографій, музики, танцю тощо). Для позначення семіотично неоднорідних текстів у більш вузькому трактуванні пропонується використовувати термін «відеовербальний текст», тобто «текст, що складається з об'єднаної смисловим зв'язком послідовності знаків, які відносяться до знакових систем подвійного роду: природної мови та іконічної, яка сприймається зоровими рецепторами» [13, 6]. У наведеному визначенні увага акцентується лише на двох складових: мовній та образотворчій. Залежно від характеру останньої відеовербальний текст можна тлумачити в широкому й вузькому сенсі. Відеовербальними текстами в широкому сенсі є такі, що мають властивості зв'язного тексту, поєднання образотворчих і мовних знаків, наприклад, кадри з кінофільмів, сцени з вистави тощо. У таких текстах можлива одночасність сприйняття образотворчих і вербальних знаків, що відрізняє їх від

відеовербальних текстів у вузькому сенсі, у яких друковано зафіксований словесний компонент супроводжується статичним відеорядом [13, 7].

За ступенем гетерогенності відеовербальні тексти поділяться на тексти з нульовим (чисто вербальний або чисто іконічний текст) і ненульовим (поєднання вербальних та образотворчих компонентів) ступенем. Залежно від характеру іконічного компонента виділяють тексти зі статичним (наприклад, реклама в журналі, плакат тощо) або динамічним (рекламний ролик по телевізору, фільм тощо), двомірним (відеовербальний текст у книзі, кіно тощо) або тривимірним (відеовербальний текст у театральній п'єсі) зображенням. Вербальна частина може бути усною (яка включає живу мову та запис цієї мови за допомогою спеціальних технічних засобів), письмовою (представленою рукописним і друкованим варіантами (статичним або динамічним, наприклад, рядок, що «біжить» у рекламному тексті)), а також може включати знаки однієї або декількох природних мов [15, 9–10].

Таким чином, актуальність вивчення мультимодальності та її тісного взаємозв'язку з лінгвістикою зумовлена тим, що розвиток сучасних технічних засобів масової комунікації приводить до все більш широкого впровадження образотворчого ряду в процеси комунікації та до все більш тісного взаємозв'язку зображення й вербальної складової. Пріоритетним у подальшому вважаємо дослідження просодичних характеристик відеовербального тексту.

Література

1. Анісімова О.Є. Лінгвістика тексту та міжкультурна комунікація (на матеріалі креолізованого текстів) : [навч. посібник для студ. фак. іноз. мов] / О.Є. Анісімова. – М. : Академія, 2003. – 128 с.
2. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли. – М. : Иностранная литература, 1955. – 416 с.
3. Брызгунова Е.А. Практическая фонетика и интонация русского языка : [пособие для преподавателей, занимающихся с иностранцами] / Е.А. Брызгунова. – М. : Изд-во Московского ун-та, 1963. – 306 с.
4. Виноградов В.В. Словообразование в его отношении к грамматике и лексикологии (на материале русского и родственных языков) / В.В. Виноградов. – М. : Наука, 1975. – 310 с.
5. Журавлёв А.П. Звук и смысл / А.П. Журавлёв. – М. : Просвещение, 1991. – 160 с.
6. Интонация / рук. авт. кол. : Ю.А. Жлуктенко, Л.Р. Зиндер. – К. : Вища школа, 1978. – 239 с.
7. Лайонз Дж. Лингвистическая семантика. Введение / Дж. Лайонз. – М. : Языки славянской культуры, 2003. – 400 с.
8. Лингвистический энциклопедический словарь / под ред. В.Н. Ярцева. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 658 с.
9. Мещеряков В.Н. К вопросу о модальности текста / В.Н. Мещеряков // Филологические науки. – 2001. – № 4. – С. 99–105.
10. Новая философская энциклопедия: в 4 т. / В.С. Степин и др. – М. : Мысль, 2000– . – Т. 3. – 692 с.
11. Панфилов В.З. Роль модальности в конституировании предложения и суждения / В.З. Панфилов // Вопросы языкознания. – 1977. – № 4. – С. 37–48.
12. Пешковский А.М. Интонация и грамматика / А.М. Пешковский // Пешковский А.М. Избранные труды / А.М. Пешковский. – М. : Учпедгиз, 1959. – 178 с.
13. Пойманова О.В. Семантичний простір відеовербального тексту : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.19 «Теорія мови» / О.В. Пойманова. – М. : Академія, 1997. – 24 с.
14. Сорокин Ю.А. Креолізовані тексти і їх комунікативна функція / Ю.А. Сорокин // Оптимізація речевого впливу / А.Ю. Сорокин, Е.Ф. Тарасов. – М. : Наука, 1990. – С. 180–195.
15. Austin J. How to do things with words / J. Austin. – Cambridge : Mass ; Oxford : Clarendon press, 1962. – 100 p.
16. Nørgaard N. Key Terms in Stylistics / N. Nørgaard, B. Busse, R. Montoro. – London : Bloomsbury, 2010. – 269 p.